

SZÉLJEGYZETEK EGY KÖNYV MARGÓJÁRA

FÖLDI ANDRÁS

Gedeon Magdolna:

Az antik Róma „sportjoga”

Novotni Kiadó, Miskolc, 2005.

200 old., 4500 Ft

A római jog köréből kevés vonzóbb témát lehet elképzelni a sporttal kapcsolatba hozható szabályozás bemutatásánál. Nemcsak a jogászok, a történészek és az ókori művelődéstörténet iránt érdeklődő közönség figyelmére tarthat számot, hanem bizonyára felkelti sok sportkedvelő érdeklődését is. E hús-vér téma a laikusok számára emberközelbe hozhatja a római jog világát, legalábbis annak egy igen érdekes aspektusát.

Már csak e megfontolások alapján is üdvözölni lehetne, hogy Gedeon Magdolna, a miskolci, utóbb a debreceni egyetem oktatója e témát választotta 2003-ban megvédett PhD-értekezésének tárgyául. A jelen kötet e disszertáció alapján készült.¹

A témaválasztás azért is üdvözölhető, mert az ókori római cirkuszi és egyéb hasonló játékok jogtörténeti monografikus feldolgozására sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalomban tudomásom szerint korábban még nem került sor.² Ha elgondolkodunk e szakirodalmi lakúna okán, akkor véleményem szerint a következő megállapításokra juthatunk.

A római jog művelői hagyományosan, így már a középkori bolognai glosszátorok korában is, azt tekintették feladatuknak, hogy a római jog forrásait, mindenekelőtt a *Corpus iuris civilis*t elemezzék. A XVI. században a humanista jogtudósok a római jogot mint az antik kultúra fontos elemét igyekeztek híven, a középkori torzításoktól mentesen bemutatni. Míg a természetjogi iskola (XVII–XVIII. század) már hajlott arra, hogy a modern jogintézmények (például a biztosítási szerződés³) gyökereit próbálja kimutatni a római jogban, a német történeti iskola a XIX. században – a humanistákhoz hasonlóan – ismét a forrásokhoz való visszatérést, a római jogtudósok eredeti gondolatainak feltárását tűzte zászlájára. A modern magánjog intézményeinek kidolgozása során a *historische Rechtsschule* képviselői gyakorlatilag mégis igen sokszor a saját nézeteiket vetítették bele az antik római jogba, illetve inkább saját nézeteik bizonyítékait keresték és vélték kimutatni a forrásokban.

Ha nem is előzmények nélkül, de alapvetően mégis a XIX. század második felében kezdtek a római jog művelői olyan monográfiákat írni, amelyek témáját kimondottan a modern jog – adekvát római jogi alapokkal nem vagy csak korlátozottan – rendelkező intézményei (például a segédért való felelősség, kereskedelmi jog) képezték.⁴ A modern jogi jelenségek előzményeinek kimutatása a római jog forrásaiban a jogi romanisztika új, tudomásom szerint eddig a szakirodalomban még nem konstataált, „retroprojektívnek” nevezhető irányzatának kialakulását eredményezte. A XX. század második felében – a historizáló irányzatok, különösen az interpolációkutatás részleges „kifulladásával” párhuzamosan – a retroprojektív irányzat nemcsak erőre kapott, de egyre modernebb, és már nem is feltétlenül csak jogi, jogtudományi fogalmak, jelenségek római jogi kutatási témaként való választásához vezetett, hanem olyan témákéhoz is, amelyek mind messzebb estek a római jogi források gondolatvilágától. Az a tendencia, hogy a kutatók egyre modernebb és egyre gyakrabban metajurisztikus aspektusokat is igyekeznek kimutatni a forrásokban, értelemszerűen hatványozottan növeli az anakronizmus veszélyét.

Már a XX. század első felében divatba jöttek a római magánjog felelősségi rendszeréről szóló monográfiák,⁵ a XX. század második felében pedig kialakult az antik római „vállalati” vagy „vállalkozói jog”

1 ■ E sorok írója most észlelheti, hogy a disszertáció munkahelyi vitájához 2002 novemberében fűzött észrevételeit a szerző könyvének sajtó alá rendezése során részben hasznosította.

2 ■ Andreas Wacke e vonatkozásban – alighanem ma is érvényesen – utal arra, hogy nemcsak a római, hanem egyáltalában a sportjog történetének feldolgozása még gyerekcipőben jár (*Estudios de derecho romano y moderno*. Madrid, 1996. 412. old.), s e tárgyban egyedülként Ugo Gualazzini *Premesse storiche al diritto sportivo* (Giuffrè Editore, Milano, 1965) c. munkáját említi, melyet egyébként Gedeon nem idéz.

3 ■ Lásd Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*. 11. kiad., Bp., 2007. 586. old., 5. j.

4 ■ A római kereskedelmi jogi tárgyú monográfiák jelentkezéséhez lásd A. Földi: Eine alternative Annäherungsweise: Gedanken zum Problem des Handelsrechts in der römischen Welt. *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 48 (2001), 67. sk. old.; a másért való felelősség „tematizálódásához” l. Földi András: *A másért való felelősség a római jogban, jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel*. Rejtjel, Bp., 2004. 18. skk. old. A római kereskedelmi jognak modern olasz tankönyve is van: Pietro Cerami – Andrea Di Porto – Aldo Petrucci: *Diritto commerciale romano. Profilo storico*. 2. kiad., G. Giappichelli, Torino, 2004.

5 ■ Måig példaértékú a római jogi felelősségtani monográfiák sorában Vincenzo Arangio-Ruiz: *Responsabilità contrattuale in diritto romano*. Napoli, 1927 (2. kiad.: 1933).

irodalma is.⁶ A metajurisztikus – gazdaság-, társadalom- vagy művelődéstörténeti indíttatású – témák inkább a XX. század második felében váltak divatosá, nem utolsósorban Enzo Nardi olasz romanista munkássága révén.⁷

A magyar római jogi szakirodalom is követte a témaválasztás imént vázolt változásait. A gazdaság- és művelődéstörténet tényeiből kiindulva Visky Károly publikálta a szellemi munka római jogi szabályozását bemutató, valamint a császárkori gazdasági válság nyomait összegyűjtő monográfiát, Péter Orsolya pedig a családtervezés, a magzati élet és a születés ókori római (társadalmi és jogi) aspektusainak szentelte (könyvalakban sajnos még nem olvasható) kandidátusi disszertációját.⁸ A modern romanista kutatásnak ehhez az újabb, metajurisztikus indíttatású irányához csatlakozik most Gedeon Magdolnának az antik római sportjogot bemutató könyve.

Ha ezek után arra vagyunk kíváncsiak, hogy a szel­lemtudományok, a képzőművészet, a színészet, az orvostudomány, az elmebetegség, a homoszexualitás és még oly sok egyéb metajurisztikus indíttatású téma mellett miért nem kapott eddig monografikus feldolgozást a római jogi szakirodalomban – nemzetközi szinten sem – éppen az antik római „sportjog”, akkor magyarázatként a véletlen mellett leginkább az merülhet fel, hogy ebben a témában fokozott mértékben jelentkezik az anakronizmus veszélye.

A fő problémát nem abban látom, hogy az antik római sportjog szabályait csak utólag és mesterségesen lehet összerakni az elszórt, hézagos, egymással szorosabban össze nem függő részletszabályokból, hiszen ez az aggály például a római kereskedelmi jogról írott monográfiák kapcsán is indokolt. Nagyobb gond, hogy a sport mai fogalmának megfelelő ókori római szegmentum utólagos „kirajzolása” érdekében a képből önkényesen ki kell metszeni a sport mai fogalmával össze nem egyeztethető realitásokat. Elsősorban a

gladiátorokat, akik nélkül a „római sportjog” nem képzelhető el, de tulajdonképpen velük sem. Továbbá a művelődéstörténeti irodalom nem véletlenül, hanem az antik római realitásoknak megfelelően az ókori Rómában nyilvánosan űzött sporttevékenységet rendszerint a tőle elválaszthatatlan egyéb látványosságokkal együtt mutatja be, hiszen az amfiteátrumokban a gladiátorviadalk mellett állatviadalkat és tengeri csatákat megjelenítő *naumachiá*kat is rendeztek.

Rudarius (bíró) a gladiátorviadalon

Az antik görög „sportjogot”⁹ – természetesen csak az imént vázolt aggályok szempontjából – valószínűleg könnyebben meg lehetne írni. A testkultúrát az élet egyik központi kérdésének tekintő görögöknél a mai fogalmaink szerinti sport a társadalmi tudat és gyakorlat szintjén egyaránt sokkal inkább volt jól körülhatárolható és eminens jelentőségű társadalmi realitás, mint a sporthoz eleve másként viszonyuló rómaiaknál.

Gedeon Magdolna a jelek szerint nem tulajdonított komolyabb jelentőséget az anakronizmus veszélyének, ennek megfelelően a prekonceptiók messze­menő alkalmazásának s az erősen anakronisztikus képalkotásnak a módszerét választotta. A római jogi forrásokot és szakirodalmat láthatóan azzal a szándékkal gyűjtötte össze és mutatja be, hogy kirajzolódjék belőle az általa sportjognak tekintett matéria. Prekonceptiója nem merül ki abban, hogy nézete szerint megkonstruálható volna egy összefüggéseiből eleve kiragadott antik római sportjog, hanem arra is törekedett, hogy az általa anakronisztikusan megkonstruált római sportjogot a jelenleg hatályos magyar sportjog előzményeként mutassa be.

6 ■ Lásd pl. Feliciano Serrao: *Impresa e responsabilità a Roma nell'età commerciale*. Pacini, Pisa, 1989; Jerzy Krzynomewek: *Odpowiedzialno przedsi biorcy (exercitor) w prawie rzymskim*. Liber, Warszawa, 2000.; Riccardo Fercia: *Criteri di responsabilità dell'exercitor*. G. Giappichelli, Torino, 2002.

7 ■ Lásd pl. Enzo Nardi: *Procurato aborto nel mondo greco-romano*. Giuffrè, Milano, 1971; Uő: *Squilibrio e deficienza mentale in diritto romano*. Giuffrè, Milano, 1983. Egy további példa az újszerű XX. századi témaválasztásokra: Danilo Dalla: „*Ubi Venus mutatur*”: omossexualità e diritto nel mondo romano. Giuffrè, Milano 1987.

8 ■ Az újabb hazai római jogi szakirodalomról lásd összefoglalóan Földi András – Nagyné Szegvári Katalin: *Römischrechtliche und rechtshistorische Forschungen in Ungarn in den letzten Jahrzehnten*. *Czasopismo prawno-historyczne*, 56 (2004), 9. skk. old.

9 ■ A görög „sportjog”, kiváltképpen a „fair play” szabályainak ókori görög gyökerei szempontjából is fontos forrás a feliratként 1948-ban megtalált, de csak 1966-ban publikált be-roioi „sporttörvény”, lásd Philippe Gauthier – Miltiade B. Hatzopoulos: *La loi gymnasiarchique de Beroia*. De Boccard, Paris, 1993, és William C. West ismertetését: *The American Journal of Philology*, 116 (1995), Summer, 335. skk. old. A szerző, mint általában témájának antik görög párhuzamaira, úgy erre a forrásra, illetve a vonatkozó szakirodalomra sem hivatkozik.

Ennek szellemében teljesen hamis képet fest a római gladiátorokról. Úgy állítja be őket, mint olyan szabad embereket, akik önként, a dicsőségért, kalandvágyból vagy pénzért választották ezt a foglalkozást, holott a gladiátorok jelentős része elítélt bűnöző vagy rabszolga volt. (A szerző e két utóbbi kategóriára mindössze egy fél mondat erejéig utal a 65. oldalon.) Ez azért is sajnálatos, mert a rabszolga gladiátorokkal való nagy volumenű kereskedelem és a „gladiátorbiznisz” jogi vonatkozásainak elemzése alkalmas adhatott volna az összevetésre a mai sportegyesületek azon ügyleteivel, amelyekkel lényegében sportolókat adnak-vesznek.¹⁰

A pontosan 200 oldalas munka a rövid bevezetést követően hat fejezetre oszlik. Az első (*A sportrendezvények és szervezőik*) nagy vonalakban vázolja a római nyilvános játékok diakrón „külső történetét” a királykortól a Nyugatrómai Birodalom bukásáig. A következő négy fejezet már szinkron (tematikus) tárgyalási módszerrel íródott: a második „a sportrendezvények állami támogatásának pénzügyi rendszerét” tekinti át; a harmadik (*A sportolók*) közel 50 oldalon több olyan, egymástól eltérő jellegű témát tárgyal, amely a sportolókkal (közelebbről az atlétákkal, a fogathajtókkal és a gladiátorokkal) mint személyekkel közvetlenül kapcsolatos, például az atléták kölcsönügyleteit, a sportszerűségeket és a „fair play” jogi kérdéseit. Az atléták, a kocsihajtók és a gladiátorok tevékenységének szervezeti hátterét mutatja be *A sportszervezetek* című fejezet. A könyv legterjedelmesebb szerkezeti egysége a „sportrendezvényekről” és a velük kapcsolatos különféle kérdésekről szól. Végül a hatodik fejezet az ókori (pontosabban: a nyugatrómai) sportrendezvények fokozatos megszűnéséről számol be. E vonatkozásban nem tűnik indokoltnak, hogy a szerző az áttekintést kronológiai szempontból a Nyugatrómai Birodalom bukásával zárja. Forrásaiként ugyanis jelentős mértékben a iustinianusi törvénykönyvek szolgálnak, ezért – ha már munkájában gyakorlatilag amúgy is az egész római történelmet átfogja – el kellett volna jutnia Iustinianus koráig.¹¹

A főszöveg után meglepő módon Sály Pál *Lektorai vélemény* címen közölt előgúma áll (172–176. old.),¹² ezt követi a forrásmutató és az irodalomjegyzék.

A gyanútlan olvasót a könyv attraktív címe után az ímént (az alpontok nélkül) ismertetett tartalomjegyzék is olvasásra csábíthatja, bár a diakrón és szinkron tárgyalási mód közötti ingadozás már a tartalomjegyzék szintjén is szemet szúrhat. Ám a rövid bevezetés, sőt annak már első mondatai úgy szólnak hideg zuhanóként érik, s e kedvezőtlen benyomása a könyv olvasása során csak erősödik.

A második bekezdésben azt írja a szerző, hogy a sport fogalmának meghatározását megnehezíti, hogy megfelelő fogalmát sem az ókori görögöknél, sem a rómaiaknál nem találjuk meg. Ehhez képest leszögezhetjük, hogy a sport modern fogalmának az ókori forrásokban konstatálható hiánya valójában nem a definiálást nehezíti meg, hanem csupán azt teszi kérdéssé, hogy a mai fogalom mennyire vetíthető vissza

az ókori világba.

A szerző ezután rövid utalást tesz a „sport” szó etimológiájára, ahol – mint a legtöbbször – megelégszik egy, a szekunder irodalomban mintegy véletlenül talált adattal, amelyet a fellelt formában, érdemi kiegészítések, különösen pedig továbbgondolás vagy kritika nélkül átvesz. Ami az angol *sport* szó történetét illeti, a szerző által egy más témájú német cikk¹³ alapján adott tercier leírásnál még az interneten hozzáférhető angol etimológiai szótár is részletesebb adatokkal szolgál: ez a szó az angol nyelvben igeként 1400, főnévként pedig 1440 óta dokumentálható.¹⁴ A német etimológiai szótárból (Duden) pedig azt is megtudhatjuk, hogy ez a szó számos más angol sportkifejezéssel egyetemben a német nyelvben az 1820-as években honosodott meg, összefüggésben azzal, hogy a sportolás divatja Angliából kiindulva abban az időben kezdett elterjedni az európai országokban. Végül, de nem utolsósorban a magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (TESZ) alapján Gedeon arra is rámutatható, hogy a magyar nyelvbe a sport szó föltehetően német közvetítéssel került át az 1840-es években.

Még mindig ugyanebben a bekezdésben olvasható az a játszi könnyedséggel odavetett, amúgy Nietzscheől származó maxima, miszerint „csak az definiálható, aminek nincs története”, amiből a szerző rögtön le is vonja a következtetést, hogy mivel a sportnak

10 ■ Mindazonáltal e témában a szerző egy külön tanulmányt publikált, lásd Gedeon Magdolna: A gladiátorok beszerzésével kapcsolatos jogügyletek az antik Rómában. *Publ. Jur. et Pol. Miskolc*, 20 (2002), 1. szám, 73. skk. old.

11 ■ Különös, hogy a könyv nem is említi a Nika-felkelést, amely nemcsak Iustinianus kis híján bekövetkezett bukása és a mintegy 30 000 áldozat miatt figyelemre méltó, hanem azért is, mert közvetlenül befolyásolta a iustinianusi kodifikáció menetét is, amint erre az újabb szakirodalom is utal, vö. David Pugsley: The Victory Riots and the Appendix Mass. *Oxford Journal of Legal Studies*, 11 (1991), 325. skk. old.

12 ■ Megjegyzem, hogy Sály más esetekben igen szigorú kritikus, így például Brósz Róbert *Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban* c. monográfiáját (Közgazdasági és Jogi, Bp., 1964.) értékelve arra a sommás megállapításra jut, hogy az csak „meglehetősen felszínesen” foglalkozott a zsidók római jogbeli helyzetével (A zsidók helyzete a keresztény Római Birodalomban. In: Szabadfalvi József [szerk.]: *Facultas nata*. Bótor, Miskolc, 2006. 329. old., 1. j.).

13 ■ Az angol *sport* szó etimológiája kapcsán a szerző Gerhard Horsmann német ókortörténész Sklavendienst, Strafvollzug oder Sport? Überlegungen zum Charakter der römischen Gladiatur (in: Heinz Bellen – Heinz Heinen [Hrsg.]: *Fünzig Jahre Forschungen zur Antiken Sklaverei an der Mainzer Akademie 1950–2000*. Franz Steiner, Stuttgart, 2001. 225–241. old.) c. cikkére hivatkozik.

14 ■ *Online Etymology Dictionary*, www.etymonline.com.

15 ■ Ugyanakkor nagy figyelmet szentel a „szponzorálási szerződéseknél”, olyannyira, hogy a főszövegben részletesen kitér a MOL és Baumgartner Zsolt közötti szerződésre (57. old.). Szerencsés lett volna, ha a *sponsor* szó kapcsán legalább jelzi e látszólag teljesen modern fogalomnak – a romanisták számára köztudomású – római jogi gyökereit (lásd a hazai szakirodalomból Földi András: Római jogi hagyományok az európai kultúrában. In: *Husztli Vilmos Emlékkönyv*. Miskolc, 2000. 19. sk. old.). A szponzorálás és a római *sponsio* összefüggésére egyébként utalhatott volna akkor is, amikor magáról a római *sponsió*ról írt (149. old.).

16 ■ A 121. oldalon olvasható fejtegetés azt a benyomást kel-

van története, ezért fogalmát nem lehet egyértelműen meghatározni. Az igen eredeti nietzschei bölcsességet ugyanott egy Sárközy Tamástól idézett, a szerző által talán fontossága miatt dőlt betűvel kiemelt kijelentés ellenpontozza, eszerint a „modern társadalom folyamatai komplexek és flexibilisek”.

A következő (harmadik) bekezdésben a finnyásabb olvasó azon akadhat fenn – éspedig alighanem joggal –, hogy a szerző a sport és a játék fő motivációinak felsorolásához a legmegfelelőbb, sőt az egyetlen szakirodalomként *A sport krónikája* című, a maga nemében egyébként bizonyára magas színvonalú ismeretterjesztő könyvet találta érdemesnek idézni.

Mindezek után nem meglepő, ha a szerző nem vagy csak alig utal a testedzésnek az antik világban betöltött szerepére, a görögöknek és a rómaiaknak a testkultúrához fűződő, egymásétól eltérő, sokrétű és persze a történeti fejlődés során változó viszonyára, netán a kifinomult civilizációk testi-lelki elpuhulásának már az ókori szerzők által is konstatált problémájára. Láthatóan nem volt célja, hogy az antik római „sportjog” szélesebb összefüggéseire rámutasson. Megelégszik a torzításig leegyszerűsített összkép felvázolásával, a tudományos problémákat jobbára fel sem veti, de a legjobb esetben is csak felületesen tárgyalja. Némi kitekintést biztosít, de nem emeli a mű színvonalát a hatályos magyar sportjogi szabályok iskolás ismertetése és meglehetősen banális és sok esetben teljesen anakronisztikus

ti, mintha a szerző nem volna tisztában a *transactio* szakkifejezés római jogbeli jelentésével.

17 ■ Aggályt kelt pl. a következetlen ortográfiát mutató „natus, nataue” írásmód (64. old.), a grammatikailag nehezen értelmezhető „Lex Tabula Heracleensis” alak (69. old.). A latin *pancratio* szóalakot a szerző a jelek szerint sing. nominativusnak véli (75. old.).

18 ■ Nem elegáns a „császári kassza” kifejezés a császári kincstár helyett (43. és 83. old.), kimondottan hibás a „fáradtság” a „fáradtság” helyett (121. old.). A súlyos stílushibák jelentős részének háttérben föltehetően az áll, hogy a szerző a könyv szövegének egyes részleteit német nyelvű szakmunkákból, elsősorban Ludwig Friedländer *Sittengeschicht*-éből fordította (az átvételeket rendszerint korrekt módon jelzi). Egyértelműen a Friedländer-szöveg fordítása eredményezte pl. a magyartalan „Az ellátása ezeknek az állományoknak...” kitélt (129. old.).

19 ■ Különös, hogy a szerző sem a sportsérülések kapcsán, sem másutt nem idézi azt az ismert forráshelyet (D. 9, 2, 52, 4), amelyben Alfenus egy sportbaleset jogi következményeit tárgyalja, holott magyarul is olvasható (Diósi György: *A római jog világa*. Gondolat, Bp., 1973. 237. old.). A sportbalesetek kapcsán a szerző ismertetette volna azt a szintén nevezetes római jogesetet is (Ulp. D. 9, 2, 11 pr.), amely a sportolás folytán harmadik személyeket érő balesetekre szolgál érdekes példával. Vö. Brósz Róbert: *Római jogi gyakorlatok*. Tankönyvkiadó, Bp., 1979. 54. old.; Jakab Éva: *Forum Romanum*. Diligens Bt., Szeged, 2002. 189. old.

20 ■ Az átvett szövegrészek átfogalmazása helyenként egészen elképesztő megállapításokat eredményezett. Auguet az amfiteátrum közönségét szemléletesen bemutatva így ír: „E fal mögött helyezkedtek el a polgárjog nélküli szegények, durva csattal összefogott foltos köpenyben, lyukas lábbeliben, melyet vastag zsineggel fogtak össze” (Roland Auguet: *Kegyeltenség és civilizáció*. Európa, Bp., 1978. 37. old.). Gedeon ebből a reális, de mégiscsak hangulatfestő leírásból a következő doktrinális megállapítást kreálta: „A cirkuszbán helyet kaptak a polgárjog nélküli szegények is, akiknek ruházata általában durva csattal összefogott foltos köpeny és lyukas, vastag zsineggel átfogott lábbeli volt.” (145. old.)

egybevetése a római szabályozással.¹⁵

A szöveg itt-ott a szerző szakmai felkészültségének komoly hiányosságairól árulkodik,¹⁶ s aggályok merülnek fel Gedeon latin nyelvi ismereteinek szintjét illetően is.¹⁷ Noha a könyv nyelvezete általában világos, jól érthető, korántsem mentes a stílus hibáktól.¹⁸

A források felhasználása számos problémát mutat. Gedeon figyelmen kívül hagy néhány, a témához tartozó, szakmailag közismert római jogi forrásszöveget

Amazonok (gladiátornők)

is,¹⁹ de nagyobb baj, hogy a felhasznált forrásszövegek mélyebb elemzésére nem kerít sort. Szimptomatikusan, hogy a viszonylag részletesebben tárgyalt D. 4, 2, 23, 2-beli Ulpianus-hely kapcsán (58. old.) nem figyelt fel az annak értelmezése szempontjából kulcsfontosságú „rem suae aequitati restitui” kitélre, amelyet mindenképpen kommentálnia kellett volna.

A modern szakirodalmat a szerző láthatóan nem arra használta, hogy a forráskutatás alapján kialakított saját nézetét másokéval szembesítse (kutatóként tulajdonképpen ez lett volna elsősorban a feladata), hanem mint egyfajta primer forrásanyagra támaszkodott rá. Ilyen értelemben művének két legfontosabb forrása Ludwig Friedländer *Sittengeschicht*-je, valamint Roland Auguet *Kegyeltenség és civilizáció* címmel 1978-ban magyarul is megjelent ismeretterjesztő munkája, melyből egész bekezdéseket, gondolatmeneteket vett át. Az átvételeket a lábjegyzetek jelzik ugyan, de azt már nem, hogy a forrásokat a jelek szerint nem vagy alig ismerő szerző fejtegetései megengedhetetlenül nagy mértékben függnek e szekunder irodalmi művektől.²⁰

Persze nem tagadható, hogy a szerző néhány alkalommal ismertet eltérő szakirodalmi nézeteket, és út-

köztetésük nyomán saját álláspontját is kialakítja. Így például viszonylag részletesen ismerteti a gladiátorok „lizingjéről” tudósító Gai. 3, 146 szöveggel kapcsolatos szakirodalmi vitát (118. skk. old.). E fejtegetés azonban több tekintetben is hiányérzetet kelt. A szerző sajnálatos szokásához híven itt sem vállalkozik arra, hogy a szakirodalmi vita tárgyául szolgáló forrás-szöveget mélyebben elemezze, s nem cáfolja meg az övével ellentétes nézeteket sem.

Sokszor éppen csak felvillant olyan kérdéseket, amelyekkel részletesebben kellett volna foglalkoznia. A források elemzése helyett egy német szerzőre²¹ hivatkozva állapítja meg, hogy Augustus császár szerint „az izmos és meztelen atléták látványa az asszonyok tisztességét veszélyeztette” (143. old.). Az sem vall nagyfokú problémaérzékenységre, hogy egy általa idézett IV. századi császári rendelet (CTh 4, 6, 3 [a. 336]) kapcsán átsiklik azon a meglepő tényen, hogy ha egy senator egy gladiátor lányával illetlenül szoros kapcsolatba került (közelebbről gyermeke született tőle), akkor az *infamia* elszenvedése mellett még polgárjogát is elveszítette (68. old.).²²

Nem szerencsésebb az sem, amikor a szerző somnásan ítélkezik. Különösebb kommentár nélkül leszögezi, hogy „a római szerzők cirkusz iránti ellen-szenvében az intellektuális sznobizmus és akadékoskodás testesült meg” (64. old.). Ez a tétel akár igaz is lehet, de bizonyításához aligha elég az, hogy Gedeon egy modern monográfia hasonló megállapítására hivatkozik.²³ A jelek szerint elkerülte figyelmét az a művelődéstörténeti irodalomból jól ismert körülmény, hogy a rómaiak a meztelenséggel kapcsolatos szemérmességük miatt a görög típusú sportjátékokat eleve erkölcsrombolónak tartották.

Gedeon Magdolna munkája egy igen szép, érdekes és kétségtelenül nehéz témát dolgoz fel, több szempontból is újszerű módon. Az újszerű ábrázolás pozitív oldala maga a témaválasztás és a megközelítés, a bemutatás módja. A könyv azonban sajnos azt a benyomást kelti, hogy az ókori római „sportjogban” minden egyszerű és világos, alig-alig merülnek fel tudományos problémák. Ez végeredményben nem is csoda, hiszen jelentős részben kézikönyvek, esetleg tankönyvek alapján, leegyszerűsített formában foglalja össze a témájához tartozónak vélt ismeretanyagot. A források érdemi elemzésének, a tudományos problémák meglátásának és tudományos módszerű megoldásának alig van nyoma benne.

Gedeon néha említi a ketrecek, amelyekben a rómaiak az amfiteátrumi játékokra szánt vadállatokat tartották. Könyvét olvasva az volt az érzésem, mintha témájának római jogi forrásait is ketreche zárta volna ahelyett, hogy kiengedte volna őket a „porondra”. A római jogforrásokat, a régi római jogtudósokat úgy szólván nem engedí szóhoz jutni, de helyettük többnyire nem is ő maga beszél, hanem a szekunder irodalomból lényegében kritika nélkül átvett idézetekből fűzi össze gondolatmeneteit.

Gedeon a mai valóságtól, de egyszersmind a törté-

neti valóságtól is szinte menekülve egy ideális álomvilágot fest le „római sportjog” címen, amely ebben a formában sohasem létezett. Önkényes és anakronisztikus prekoncepció alapuló, egysíkú, szűk horizontú, helyenként pedig kimondottan sivár képet ad egy kifinomult, de a kegyetlenségtől sem irtózó antik civilizációnak a források és a szakirodalom, sőt a nívós ismeretterjesztő irodalom alapján is viszonylag jól ismert valóságos viszonyairól.

Mivel könyvét „minden sportot kedvelő és az antik világ iránt érdeklődő” olvasónak szánta, „a nem közismert római jogi fogalmakat külön megmagyaráz[za]” (11. old.). A római jog egyetemi tankönyveiből ismert alapvető fogalmak, hogy úgy mondjam, kislexikon szintű „megmagyarázása” a jogásznak általában szükségtelen, a laikusnak viszont – aki esetleg nem tudja, mit jelent például a civiljog – nem mindig teszi világossá az adott fogalom jelentését. Gedeon kétségtelenül az ismeretterjesztő és a tudományos irodalom határán mozog, azt azonban nem lehetne elmondani, hogy könyve a két műfaj előnyeit szerencsésen elegyitené.²⁴

Summa summarum: annak, aki értő szemmel olvassa ezt a könyvet, vagy akár csak beleolvasson, kételkednie kell Sály Pál „lektori véleményének” azon összegző megállapításában, hogy e monográfia „a római jogi tudományos munkákkal szemben támasztható követelményeknek mindenben megfelel” (176. old.).²⁵ Ennek éppen az ellenkezője látszik igaznak, s csak remélni lehet, hogy a Gedeon Magdolna könyvében tetet öltő munkamódszer és színvonal nem talál követőkre a hazai jogi romanisztikában. □

21 ■ Rigobert W. Fortuin: *Der Sport im augusteischen Rom*. Franz Steiner, Stuttgart, 1996. 84. old.

22 ■ A forráshelyhez lásd M. Kaser: *Das römische Privatrecht*, II (2. Aufl.). C. H. Beck, München, 1975. 122. old. 25. j.; M. P. Baccari: *Cittadini popoli e comunione nella legislazione dei secoli IV–VI.*, G. Giappichelli, Torino, 1996. 117., 257., 314. old.

23 ■ Magnus Wisstrand: *Entertainment and violence in ancient Rome*. [Acta Universitatis Gothoburgensis], Göteborg, 1992. A kérdés árnyaltabb megközelítéséhez vö. pl. Ugo Enrico Paoli: *Vita romana*. Le Monnier, Firenze, 1962. 221. sk. old.

24 ■ Az olvasó bölcs megítélésére bízom, milyen célközönségnek szánta a szerző azt a – sportsérülésekről szóló alpontot bevezető – mondatát, hogy „a sport sajnos nemcsak a testi egészség fenntartását szolgálja, sportolás közben gyakran előfordulnak sérülések is” (74. old.).

25 ■ Itt jegyzem meg, hogy célszerű lett volna, ha a kiadó a könyv megjelentése előtt egy elfogulatlan s egyben szakmailag kompetens bírálót kér fel a kézirat lektorálására.